

Pregledni rad

UDK 327.7/.8(560):330.101.541(560)

DOI 10.7251/SVR2021091T

BALKAN – TURSKA SPOLJNA POLITIKA (NEOOSMANIZAM) – SRPSKI ODGOVORI

Doc. dr Zdravko Todorović¹

Apstrakt: U radu se razmatraju svojstva turske spoljne politike, odnosno neosmanistički koncept, čije se teorijsko i programsko uobličjenje i aktuelna spoljnopolitička primjena vezuje za ime univerzitetskog profesora i nekadašnjeg ministra inostranih poslova A. Davutoglua. Ključni pojam neosmanske teorije je „strategijska dubina“, koja obuhvata komponente istorijske i geografske dubine. Prema A. Davutogluu Turska posjeduje potencijal „strategijske dubine“, odnosno istorijske i geografske dubine kao nasljednica Osmanskog carstva i središnja je zemlja evroazijskog geopolitičkog prostora. On preporučuje, prekidajući s kemalizmom, uravnotežen pristup svim regionalnim i globalnim činiocima, uz naglašavanje da u taj spoljnopolitički pristup bude ugrađena i ekonomska dimenzija. Formula buduće turske veličine prema A. Davutogluu predstavlja neoosmanizam+panturkizam+islam=Velika Turska. Usmjerenje neoosmanizma pretežno je prema Bliskom istoku, ali i Balkanu, turkizma prema centralnoj Aziji, dok je islam usmjeren prema cijelom muslimanskom svijetu uključujući i njegovu dijasporu na Zapadu. Autor „Strategijske dubine“ smatra neprirodnim otklon od vlastite islamske i osmanske prošlosti i naglašava da u najboljem interesu Turske takvu filozofiju i praksu treba revidirati.

Srpski odgovori, odnosno alternativa predstavlja pokušaj da se potencijali vlastitog dinamizma pretvore u parametar moći na tabli međunarodnog dinamizma, odnosno da svaki trenutak smatraju velikom vrijednošću koja ima potencijal da oblikuje budućnost, odnosno da se trude da na pravi način u adekvatno vrijeme iskoriste svaki dinamički elemenat koji društvo nosi u sebi. Srpski odgovori mogu

Ključne riječi: Balkan, neosmanizam, „strategijska dubina“, Turska, moć, geopolitika

UVOD

Knjiga „Strateška dubina“ A. Davutoglua nije obična knjiga nekoga ko se bavi međunarodnim odnosima, strateškim pitanjima turske spoljne politike u 21. vijeku, ni geopolitikom kao strateškim menadžmentom ostvarivanja nacionalnih interesa Turske, već knjiga u rangu najboljih iz

¹ Nezavisni univerzitet Banja Luka, e-mail: todorovicztn.10@gmail.com

te oblasti u sadašnjem vremenu svjetskih procesa, u ravni sa strateškim analizama H. Kisindžera, Z. Bžežinjskog i J. Primakova.

Kao svaka dobra knjiga i ova Davutogluova počinje metodološkom osnovom, pravilima na kojima je zasnovan svaki poznati naučni rad i istraživanje. Ne ulazeći u dubinu metodologije, vrijedi napraviti okretanje ka odnosu između objektivnosti interpretacije i subjektivnosti tumačenja i objašnjenja, da bi se napravila kvalitetna strategijska analiza. Suštinski, cio ovaj proces treba posmatrati kao jednu cjelinu, dijalektički odnos dijela i cjeline i obrnuto, i kao rezultat da se dodje do geopolitičke/strategijske dubine. Uslov za strategijsku analizu je odvajanje od uticaja prikaza statičnih slika, zatim izbjegavanje jednodimenzionalne interpretacije i naravno, bez analize istorijskih tokova i procesa nemoguće je objasniti strategijska pomjeranja. Da bi se omogućilo da se napravi dubinska analiza međunarodnih odnosa, potreban je interdisciplinarni pristup. Pokušati da se sprovede strategijska analiza bez sagledavanja ekonomske politike, konkretno energetske politike naftnih i gasnih resursa i prohodnosti energetskih puteva, geopolitičkog strukturiranja koje pojačava regionalnu i kontinentalnu interakciju, kao i kulturnih činilaca koje sagledavamo iz istorije, znači ostati zarobljen na površini vidljivog. Da bi se shvatili nevidljivi korijeni koji stoje iza neke vidljive pojave, potrebno je usvojiti prostor da se sintetizuju znanja iz različitih oblasti kao što su istorija, politička geografija, politička istorija, ekonomska politika, religija, nauka o međunarodnim odnosima, demografija. U suprotnom je nemoguće iz jednodimenzionalnog poimanja pojava i procesa preći na tumačenje i objašnjenje višedimenzionalnog procesa ili fenomena. Objasnjene toga tako procesa zahtijeva istorijsku dubinu – poimanje vremena, geografsku dubinu – poimanje prostora, što je cilj da se stigne do sistematske cjeline, međusobno povezanih dijelova.

Ovim se ukazuje na metodološke nužnosti da se predstavi međunarodni položaj Balkana i strategija turske spoljne politike prema Balkanu – konkretno Srbije – srpskih zemalja i konkretno Bosne i Hercegovine. Da bi se mogao pripremati teren za analizu o kojoj se govori, potrebno je odgovoriti na pitanje zašto Balkan više no drugi prostori – Srbija i srpske države posebno koje su izašle na istorijsku pozornicu 20. vijeka, mora da se suoči sa brojnijim i sveobuhvatnijim problemima u međunarodnim odnosima. Ovome treba dodati definiciju da je Balkan, konkretno Srbija – srpske zemlje fragmentirani, osnovani na zaostavštini SFRJ najveće balkanske države i svojevrzne imperijalne strukture ovog dijela svijeta. Ovi opisi pripremaju teren da se daju odgovori na svako krizno područje na Balkanu i zašto Srbija – srpske zemlje ne mogu i neće

da budu ravnodušne prema kriznim područjima na Balkanu od RSK – Hrvatske, Republike Srpske – BiH, Crne Gore, Kosova i Metohije – Srbije, Makedonije, Albanije, kao i bliskih okruženja balkanskog prostora. Proces koji obuhvata tu vremensku i prostornu dimenziju neizbježno mora da u pojmovno – analitički okvir uključi i proces apstrakcije. Definirati položaj Balkana, Srbije – srpskih zemalja, njegovih aktualnih historijskih i geografskih paradigmi znači početi postavljanje teorijskog okvira pokušaja analize.

Sa strane ovih metodoloških nužnosti vezanim za Balkan, Srbiju i srpske zemlje, više nego za neke druge prostore, povezano je sa time da se Balkan nalazi u geografskom centru, poljima interakcije Evroazije – centralnog kontinenta svijeta, a s druge strane predstavlja prostor ljudskog faktora koji je intenzivno proživio historijske uticaje, preokrete i prelamanja. Na prostoru Balkana Srbija zauzima centralnu poziciju, dok srpski narod zauzima središnje i zapadne dijelove balkanskog potkontinenta. Da bi se razumjela geografska pozicija Balkana, Srbije i srpskih zemalja, potrebno je da se uradi analiza stratejskog polja cijelog Balkana, prostora nekadašnje SFRJ i bliskih kopnenih i morskih sfera koje Balkan okružuju. Isto tako da bi se prodrlo u dubinu historijskog iskustva ljudskog faktora na Balkanu, Srbiji i srpskim zemljama, odnosno opipao puls političkih, socijalnih i kulturnih karakteristika ovog iskustva, neophodna je dubinska historijska analiza, i što je posebno važno zasnovana na civilizaciji.

Dinamični međunarodni odnosi u periodu nakon hladnog rata, mogu svakog časa da pokrenu geopolitičke, geoekonomske (ustavna kriza u BiH – zemljišno pitanje) i geokulturne faktore, koji objelodanjuju historijske i geografske uticaje na strateški prostor. Na Balkanu za kratko vrijeme u periodu nakon hladnog rata, krenulo se u haotičnu situaciju s intenzivnim sukobima, što predstavlja primjer ovog odnosa. Kao što se već govori, Balkan je fragmentiran – podijeljen, Srbija i srpske zemlje s druge strane nalaze se u žiži globalnih i regionalnih strategija. Svaki novi proces kroz koji prolazi međunarodni sistem sučeljava stratejske definicije i stremljenja Srbije i srpskih zemalja s novim problemom prilagođavanja. Društva koja se nalaze u procesu promjene unutar dinamičnih međunarodnih odnosa imaju pred sobom tri različite alternative. Prva alternativa je usvajanje statičnog stava koji ograničava sopstveni dinamizam, čeka da međunarodni sistem stekne stabilnost, u skladu s tim se plaši sopstvenog dinamizma, drži se statičnih definicija, i odabire ovaj put. Druga alternativa je da ne vrši objašnjavanje činioca moći na koje se fokusira sopstveni dinamizam, prepusti toku

међународног динамизма. Ovo гледиште гледи на историју као на ријеку која теће, на међународне центре моћи као на активне елементе који усмјеравају ток ријеке, а себе виде као обичан објекат који се препушта том току. Трећа алтернатива представља покушај да се потенцијали властитог динамизма претворе у параметар моћи на табли међународног динамизма. Ова алтернатива треба да буде производ приступа који разумије и објашњава механизме и токове оба динамизма (кретања). У томе смислу Балкан, Србија и српске земље се налазе пред важном раскрсницом, да рационалним стратегијским планирањем уједини историјску и географску дубину, омогући да се двоствани динамизам претвори у родорни потенцијал интеграције националних, балканских простора. Ова анализа се односи на стратегију турске спољне политике на Балкану, концепт неоосманизма и његове развојне фазе, неоосманистички пројекат – „стратегијску дубину“ и аспекте на којима се темељи неоосманизам.

BALKAN – TURSKA STRATEGIJA (NEOOSMANIZAM)

Не постоји прецизна дефиниција појма неоосманизма, али садржина представља макроеолошку платформу данашње Турске која као цивилизацијска наслједница Османског царства, реafirмише његово цјелокупно духовно, културно и политичко наслјеђе, с циљем да у прерасподјели свјетске моћи и утицаја које је у току обезбједи себи улогу једног од глобално значајних међународних чинилаца. Неоосманизам је спољнополитичка доктрина коју Турска спроводи систематски и досљедно. Он је и станје дуа, особени менталитет, самосвојни систем вриједности и с њим усклађен поглед на себе и свијет. Може се основано констатовати да је неоосманизам, без обзира на све појавне (и привидне) облике и меандрирања турске спољне политике, њена дубинска и изражена константа.

Исламизам је неодојиво повезан с неоосманизмом, као програм друштвеног и политичког дјеловања и понашања у складу с одредбама исламског вјерозакона. Влада мишљенје да су јачање неоосманистићких тенденција и постепен раст утицаја на укупни живот турског друштва у узјамном прожимању. Реисламизација у турском (и бошњачком) друштву подразумијева исламско освјешћивање секуларизованих, вјерски недовољно свјесних и ревносних грађана, с настојањем да се друштвеним и државним институцијама, као и читавом социјалном амбијенту врати исламски карактер. Повезани процеси неоосманизма и реисламизације турског друштва, корелација међу њима, различито се манифестује у различитим развојним фазама. Тако да се видови испољјавања исламизма крећу, зависно од спољнополитичке и унутрашњополитичке конјунктуре, кроз читаву

gamu varijanata, od pragmatičnog relativizovanja svojstvenom poznom osmanizmu, do utopijskih panislamističkih vizija. Jedna od karakteristika neoosmanizma i njegovih nosilaca u Turskoj, kao i cjelokupne turske unutrašnje i još više spoljne politike, je izraženi pragmatizam i u duhu Makijavelija vještina kombinovanja svih raspoloživih, čak logički protivrječnih ideoloških, političkih i propagandnih aduta, a radi ostvarivanja dugoročno projektovanog cilja. Neoosmanisti nikad ne gube iz vida konačnu metu, često nevidljivu njihovim partnerima (što je vidljivo i u pragmatičkim pokušajima i retorici bošnjačke političke i ekonomske elite).

Posmatranje i analiza ispod linije dizajnirane pojavnosti, postojanje islamističkog jezgra neoosmanističke ideologije može se vidjeti u konkretnim potezima i ukupnom ponašanju turskih političara i javnih ličnosti (M. Čavušoglu, A. Davutoglu, R. T. Erdogan). Tako M. Čavušoglu sadašnji ministar inostranih poslova Turske zalaže se (izjava za Dnevni avaz, 2010.) za novu međunarodnu konferenciju o BiH - Dejton 2, odnosno donošenje novog ustava BiH, koji bi garantovao unitarno ustrojstvo države na cijeloj njenoj teritoriji, što praktično znači dominaciju Bošnjaka – muslimana nad nemuslimanima Srbima i Hrvatima. Turski političar bi da mijenja ustav druge države, koju u duhu neoosmanizma smatra kao svoju. U odnosu na kemalizam koji je bio revolucionaran i evoluirao ka dogmatizmu, neoosmanizam je nastupao kroz institucije, bio fleksibilan i napredovao je evolutivno. Uspion neoosmanizma posljedica je nesposobnosti republikanskih (kemalizma) doktrina da stvore sekularnu etiku i moralni kodeks koji bi odgovorio potrebama turskog društva, odnosno sveprožimajućoj globalizaciji.

Kako je islamizam objektivno stalno išao zajedno sa neoosmanizmom, za neoosmaniste najveći je problem uvijek predstavljao kako prikriti ili relativizovati rastuću (re)islamizaciju turskog društva od 50-tih godina 20. vijeka. Jedan od načina je ukazivanje na objektivno visok stepen faktičke sekularizovanosti i srazmjernu vjersku tolerantnost u osmanskim vremenima, posebno u doba tanzimatskih reformi. Stvoren je stereotip s obilježjima političkog mita koji je i u sadašnjem vremenu aktuelan, o nekom posebnom umjerenom „rumelijskom“ turskom islamu (što je u najmanju ruku cinično i predstavlja istorijsku obmanu), koji je spojiv sa zahtjevima modernih vremena. Za vrijeme predsjednika T. Ozala nikla je i kentaurška teza o tzv. tursko – islamskoj sintezi, koja ni u današnje vrijeme nije izgubila na aktuelnosti. Napravljen je svojevrsni izlaz za neoosmanističku, dijelom prozapadnu elitu u Turskoj, a i za one u SAD i Evropi, kojima je bitno da se Turska budući važan saveznik u NATO,

prikaže kao dokaz spojivosti i održivosti sprege islama i demokratije i u tome pogledu kao uzor drugim muslimanskim državama (floskula za mase u vrijeme arapskog proljeća).

U osnovi kemalizma i neoosmanizma su državotvorne ideologije, s tim što je u tom pogledu kemalizam neuporedivo skromnijih geopolitičkih pretenzija od zagovornika koncepta geografske i istorijske dubine. Neoosmanizam je moguće sažeto odrediti kao ideološki amalgam islamizma, turkizma i osmanskog imperijalizma.

NEOSMANIZAM – RAZVOJNE FAZE

Prva faza islamističke restauracije uvedena je u vrijeme prozapadne demokratske vlade A. Menderesa (1950 – 1960), kada je Turska (1952) postala i članica NATO. Počelo se s gradnjom novih džamija, u škole je uvedena vjeronauka, islam je osvojio radijske programe, a otvorene su škole i za imame, buduće rasadnike islamističke intelektualne, administrativne i političke elite, na koju su sve veći uticaj imali moćni derviški redovi. Najaktivniji pobornici islamizma u turskoj politici (T. Ozal, N. Erbakan, J. Ozal) duhovno su povezani s osmanskim mističkim redom nakšibendija, tradicionalno spregnutim s politikom.

Na prvim slobodnim izborima u Turskoj nakon vojnog udara (1960) pobjeđuje Partija pravde S. Demirela, koji nije otvoreno podržavao reislamizaciju turskog društva, ali je ukazivao na pozitivnu ulogu „umjerenih“ islamskih pokreta u sprečavanju širenja radikalnog islamskog fundamentalizma, što je u skladu s neoosmanističkom tezom o kompatibilnosti demokratije, realističnog sekularizma i umjerenog (turskog) islama. Derviški redovi se obnavljaju u obliku vakufa, pobožnih zadužbina koje postaju pravi holdinzi, centri finansijske ali i društvene moći, kao u pozno osmansko doba. Predvodnik derviškog fethulahdžijskog pokreta A. Gulen (A. Gulen) čije je trenutno sjedište u Pensilvaniji – SAD izrasta u jednog od najuticajnijih muslimanskih duhovnih lidera na početku 21. vijeka.

Početakom 70-tih godina 20. vijeka nakon vojnog udara (1971) dolazi do sukcesivnog formiranja, a onda i gašenja od strane vojnog establišmenta dviju islamističkih političkih partija na čijem čelu je N. Erbakan – Partije nacionalnog poretka i Partije nacionalnog spasa. Na izborima N. Erbakan postiže solidne rezultate i učestvuje u koalicionim vladama, što mu omogućava da odozdo potapa podizanjem ustava pred nadolazećom islamskom plimom, naročito u oblasti vjerskog školstva. Turska dolazi na ivicu građanskog rata, usljed žestokih sukoba ljevice

i desnice. Vojska organizuje državni udar (1980) radi odbrane tekovina kemalizma, ali ovaj put u izvršenju tog zadatka oslanja se na snagu islama, glavnog protivnika kemalizma. U vrijeme režima K. Evrena propagiraju se islamske vrijednosti, slavi veličina Osmanskog carstva i postavljaju osnove za tursko – islamsku sintezu, i putem koje, vjeruje se, Turska može ponovo da stupi na put svjetske veličine (Gul, 2011).

U konzistentnijem vidu neoosmanizam se uobličava i uvodi u političku praksu za vrijeme T. Ozala, pobornika ekonomskog liberalizma, sadejstva sa SAD, proevropske orijentacije, ali i vraćanja osmanskim tradicijama i islamskim vrijednostima. U vremenu dok je bio premijer i predsjednik Turske T. Ozal preduzima niz koraka i konkretnih mjera kojima se islam uspostavlja kao kriterijum morala i ponašanja. Ukida se 163. član Ustava, koji zabranjuje „zloupotrebu religije“ – ugrožavanje bezbjednosti države i oslobađa prostor za nesmetano djelovanje islamističkih političkih partija i derviških redova. Kada i Otadžbinska partija T. Ozala osniva se i Partija prosperiteta, nova partija iz islamističkog rasadnika N. Erbakana. Prvi islamistički lider u Turskoj K. Ataturka N. Erbakan 1985. godine formira snažnu stranku, s širokom bazom, razvijenom infrastrukturom, odanim članstvom i podmlatkom koji se kali u rovoškoj borbi s još jakim kemalizmom, i priprema za izlazak na političku scenu i preuzimanje vrha države (Madžit, 2018). Za reafirmisanje svoje stare, vječne ideologije, islamisti (i neoosmanisti) se ne bore samo sa molitvama i propovijedima već prvenstveno sredstvima i metodima moderne politike. Kada rješavaju različite probleme, oni formiraju specijalne savjete u koje okupljaju vrhunske stručnjake, formiraju ekipe stručnjaka za opštu političku strategiju, spoljnu politiku, ekonomiju. Zapravo koriste iskustva zapadnoevropskih partija, koje na naučnoj osnovi grade svoju strategiju, taktiku, politiku i propagandu (Lalić, 1997). Svi značajniji političari koji u današnje vrijeme sačinjavaju islamistički i neoosmanistički establišment Turske ponikli su iz Partije prosperiteta N. Erbakana. Među njima i sadašnji predsjednik Turske T. Erdogan, koji je svoga učitelja nadmašio promišljenim pragmatizmom i osjećajem za vrijeme.

U vrijeme T. Ozala 80-tih godina 20. vijeka učinjen je radikalan zaokret u spoljnopolitičkoj orijentaciji Turske U spoljnoj politici napušteno je umjereno, neekspanzionističko i neintervencionističko načelo K. Ataturka i krenulo se neoosmanističkim putem obnavljanja uticaja u regionima koji su nekada bili u sastavu Osmanskog carstva. Na intenzivniju realizaciju neoosmanističkih pretenzija uticala je i epohalna promjena u globalnoj političkoj i bezbjednosnoj konjunkturi 80-tih i početkom 90-tih godina 20. vijeka. Promjena odnosa snaga u svijetu,

prestanak hladnog rata i ukidanje bipolarne ravnoteže моћи omogućili su konkretnije spoljnopoliтiтко operacionalizovanje neoosmanistiтких претензија, али су оне у континуитету latentно постојале и јачале раније, да би у Т. Озалу и његовој партији 80-тих година добиле институционализован израз. С једне стране, најављујући „вијек Турске“ Т. Озал је кренуо да реализује јачање турског регионалног политичког утицаја, а с друге стране, наставио је да доказује лојалност Турске као поузданог партнера САД у оквиру НАТО пакта и спремности да се укључи у остваривање његове „нове улоге“. Турска у вријеме Т. Озала спремна је да у југословенској кризи употреби обе компоненте свог модела neoosmanistiтког регионализма, употреби своју „тврду“ (hard) а не само „меку“ (soft) моћ. Multilateralне регионалне иницијативе као што су Crноморска економска сарадња (pokrenuta 1992), Proces сарадње држава Југоисточне Европе и Пакт стабилности за Југоисточну Европу, постају усмјеравани процеси ка постизању neoosmanistiтких циљева и регионалне доминације, односно демонстрација амбиције да Турска постане кључни чинилац у широко шваћеном балканском сусједству.

Југословенска криза, распад југословенске државе и процеси који су тај распад пратили, Т. Озалу пружају изванредну прилику да се neoosmanistiтки умјећа у балканска збивања, током којих долази до геополитичке реконфигурације југословенског простора. Турска фебруара 1992. године признаје све државе на простору бивше Југославије укључујући Србију и Crну Gorу (привид „принципијелности“) и од тог времена снажно се истиче турски емотивни рефлекс и прагматизам neoosmanistiтке пристрасности на простору Балкана. Починје да подржава оне за које процјенjuje да својом борбом и државотворним стремљенима могу да допринесу ширењу простора њеног балканског утицаја, а то су Муслимани/Бошњаци у БиХ и као држава Македонија. Угаони каменови турске политике на Балкану од времена Т. Озала постају БиХ (подразумијева се њена unitарна пројекција с муслиманском већином) и Македонија, с тим што је балканским штићеницима касније придружен и албански сепаратистички покрет на Косову и Метохији (Askerouglu, 1999). У међународним пословима турски представници су свугдје гдје су могли, од Организације исламске конференције, до Лондонске конференције и KEBS, Savjeta безбједности и Generalне скупштине UN, као и у билатералним контактима са представницима широког круга држава, упорно insistирали (lobирали) да се у БиХ војно интервенише против Срба (srпског агресора), а Т. Озал се заносио мишљу и о једностраној турској ваздушној акцији. У вријеме Т. Озала (1992) основана је и Турска агенција за сарадњу и развој (TIKA),

čije otvaranje kancelarije u nekoj zemlji (kao u BiH) predstavlja pouzdani znak njenog ulaženja u operacionalnu orbitu neoosmanističkog projekta.

Do položaja premijera Turske uspinje se N. Erbakan (1996 – 1997. u koaliciji s prozapadnom Partijom pravog puta T. Čiler), i njegovo kratko zadržavanje na tom mjestu dvostruko je indikativno. Postalo je jasno, s jedne strane, da je islamistički politički pohod nezaustavljiv, i s druge strane, pad N. Erbakana postaje pouka njegovim nasljednicima oko T. Erdogana, da ne treba pretjerivati sa ispoljavanjem islamizma već nastaviti s tradicionalnim ketmanskim (prikrivenim) metodom promovisanja neoosmanizma svim raspoloživim kanalima i efektivima institucionalne moći (Zarcone, 2004). Ubrzo je uslijedio sve dublji generacijski i koncepcijski jaz unutar islamističkog fronta i formiranje dviju novih stranaka, Partije sreće (N. Erbakan) i Partije pravde i razvoja (T. Erdogan). Ovim se otvara kvalitetno novo razdoblje (re)islamizacije turskog društva i države, uključujući i njen spoljnopolitički nastup. Kod T. Erdogana i njegovog okruženja ne može se govoriti o diskontinuitetu osmanske ideje već o inoviranju i prilagođavanju metoda djelovanja izmijenjenim okolnostima u Turskoj i u svijetu. Do uspinjanja neoosmanista na vlast „dubinska“ ili „duboka država“ u turskom političkom žargonu označavala je neformalnu ali svemoćnu spregu između političkih klanova, pravosuđa, tajnih službi i organizovanog kriminala. Godinama su neoosmanisti tvrdili da su oni glavna meta djelovanja „dubinske države“ (derin devlet). Oni sada preuzimaju njenu efikasnu proceduru djelovanja i metodologiju kontrolisanja turskog društva i obesnaživanja alternative svojoj vlasti.

NEOOSMANISTIČKI PROJEKAT – „STRATEGIJSKA DUBINA“

Neoosmanistički koncept – njegovo teorijsko i programsko uobličenje i aktualna spoljnopolitička primjena vezuje se za ime univerzitetskog profesora i nekadašnjeg ministra inostranih poslova Turske A. Davutoglua. Glavni arhitekt i glavni protagonist neoosmanizma u spoljnoj politici Turske je upravo A. Davutoglu, koji je teorijski pripremio teren za njegov nastup kao ministra inostranih poslova. Ključni pojam neoosmanističke teorije A. Davutoglua je strategijska dubina, koja obuhvata komponente istorijske i geografske dubine. Prema A. Davutogluu Turska posjeduje potencijal „strategijske dubine“, odnosno istorijske i geografske dubine kao nasljednice Osmanskog carstva i središnja je zemlja evroazijskog geopolitičkog prostora. Turska posjeduje jedinstvenu geopolitičku i geoekonomsku poziciju na raskrsnici, ali i susretanju kontinenata, kultura

i civilizacija, dok su u strateškoj blizini najvažnija ležišta energetskih resursa u svijetu. Ona je, kako se u Turskoj rado govori, „srce Evroazije“ – velike „šahovske table“ na kojoj se vodi strateška igra za budućnost svijeta. U skladu s tim A. Davutoglu insistira na Turskoj kao „centralnoj zemlji“ novog evroazijskog poretka. Prednosti Turske prema A. Davutogluu su i njen demokratski poredak, mlado i dinamično stanovništvo, stabilna srednja klasa, razvijena naučna i tehnološka infrastruktura i privreda. Posjedujući sve pobrojane karakteristike, Turska u svjetskim odnosima ne može biti periferna država, mora da zadobije ulogu regionalne sile i bez kompleksa da valorizuje svoj istorijski i geografski položaj (identitet) (Davutoglu, 2014).

Prekidajući s kemalizmom A. Davutoglu preporučuje uravnoteženi pristup svim relevantnim regionalnim i globalnim činiocima, uz naglašavanje da u taj sistemski spoljnopolički pristup bude ugrađena i ekonomska dimenzija. Formula buduće turske veličine prema A. Davutogluu predstavlja: neosmanizam + panturkizam + islam = Velika Turska. Pretežno usmjerenje neosmanizma je prema Bliskom istoku, ali i Balkanu, panturkizma prema Centralnoj Aziji, dok je islam usmjeren prema cijelom muslimanskom svijetu uključujući i njegovu dijasporu na Zapadu. Autor Strategijske dubine smatra neprirodnim otklon od vlastite islamske i osmanske prošlosti (zanemarivanje Bliskog istoka i čitavog islamskog svijeta svojstveno projektu K. Ataturka) i naglašava da u najboljem interesu Turske takvu filozofiju i praksu treba revidirati. On smatra da je to nužno iz praktičnih, a ne ideoloških (islamističkih) razloga. Njegov prethodnik na ministarskoj poziciji I. Džem u svojoj studiji objašnjava da K. Ataturk nije poništio Osmansko carstvo, već ga je rasteretio prevaziđenog institucionalnog tereta koji ga je opterećivao i sputavao mu energiju. On zaključuje da je suština patriotske zaostavštine K. Ataturka reafirmisanje osmanskog nasljeđa koje je on odbacio (Sam, 2000). Vršeći analizu turske politike i njezin tok u vrijeme T. Ozala, zatim N. Erbakana, pa turkizam, autor Strategijske dubine ocjenjuje da su svi ovi koncepti ušli u tursku politiku nepripremljeno. I da je neophodno osmisliti cjelovit, realan i dugoročan nacionalni program (program Strategijske dubine) koji bi uzimao u obzir sve navedene koncepcije i istorijske periode. On insistira na tome da su Osmanlije dio turske istorije, islam jedan od elemenata turske kulture, okretanje Zapadu istorijsko iskustvo kao i turkizam.

Neosmanistički projekat A. Davutoglua je sračunat na obnavljanje sfere uticaja Turske, koja bi se do najveće mjere teritorijalno poklapala s nekadašnjim Osmanskim carstvom. Pri tome se duhovni, kulturni i

politički elementi historijskog osmanizma koriste kao materijal zdanja nove turske regionalne i globalne moći. Neoosmanisti regionalnog usmjerenja ne apostrofiraju ukupnu obnovu neoosmanističkog projekta ni u ideološkom ni u državotvornom smislu, iz razloga nemogućnosti u savremenim uslovima, ali ni to ne treba isključiti iz operacionalno – mentalnog habitusa ove ideologije, strateškog koncepta i sljedbenika.

Četiri spoljnopolitička prioriteta navodi A. Davutoglu u operacionalizaciji doktrine „strategijske dubine“. Prvi je konceptualno i hronološki, aktivno postavljanje u odnosima sa susjednim zemljama, kako bi se svi problemi koji opterećuju bilateralne veze i ograničavaju manevarski prostor turske politike na regionalnom i globalnom planu sveli na nulu (zero problem policy). Prema A. Davutogluu Turska mora prevazići osjećanje da je opkoljena neprijateljima (koje je naročito vladalo za vrijeme ljevičarskog predsjednika B. Edževita u razdoblju 1997 – 2002), i uspostavi diplomatski korektne odnose sa susjedima (Fuller, Lesser, 1995).

U skladu sa koncepcijom A. Davutoglua drugi prioritet nove turske spoljne politike treba da bude njena multidimenzionalnost. Turska se po A. Davutogluu mora osloboditi zavisnosti od samo jednog planetarno relevantnog parametra, ma ko da je on, i ostvariti preduslove za djelotvornu aktivnost u velikom prestrojavanju na globalnom planu, za koje se smatra da će dovesti do nove konfiguracije svjetskog poretka. To znači relativizovati, ali ne dovesti u pitanje svoju čvrstu vezanost za NATO i SAD, više se otvarati prema Rusiji i Kini, uz održavanje evrointegracijskog entuzijazma. Na prethodna dva prioriteta spoljne politike A. Davutoglua, koji su sadržinski, veže se sljedeći uslovno metodološki, a odnosi se na novi stil turske diplomatije, u koji bi bili mnogo više uključeni stručnjaci različitih profila, ne samo profesionalne diplomate. Operacionalizacija nove spoljnopolitičke doktrine zasnovane na konceptu „strategijske dubine“ zahtijeva i intenziviranje ritma diplomatskog rada, što predstavlja četvrti prioritet turske spoljne politike prema A. Davutogluu (Ulutas, 2010).

TURSKA STRATEGIJA NA BALKANU (ASPEKTI NEOSMANIZMA)

Treći regionalni prioritet spoljnopolitičke doktrine „strategijska dubina“ (pored Bliskog istoka i Kavkaza) predstavlja Balkan, koji je sa neoosmanističkog gledišta najvažniji (Constantinides, 1996). Više je razloga iz kojih proizlazi manje zanimanje za analitičko praćenje turske

politike na Balkanu. Na Zapadu se vjeruje da njegova saveznica Turska, budući sekularna muslimanska država s velikim iskustvom u regionu Balkana, može biti komplementaran činilac angažovanju EU i SAD, pri čemu je njena prednost postojanje muslimanske populacije u balkanskim zemljama (Vdovinčenko, 1962). Isto tako, kako se SAD okreću drugim globalnim prioritetima, one su ograničeno i selektivno koncentrisane na prostor Balkana, i odgovara ima da balkanski prostor prepuste uticaju i kontroli Turske, za koju vjeruju da Balkan može organizovati po modelu američkih projekcija. Odnos prema balkanskim stremljenjima Turske proizlazi i iz kompenzacionih motiva, naime smatra se da bi njena značajnija uloga na Balkanu mogla biti nagrada za neuspješna nastojanja Turske da se integriše u EU. Turska je i članica NATO što pojačava njen regionalni kredibilitet, odnosno proširenje NATO na većinu država Balkana na koje Turska vrši uticaj (Albanija, Makedonija, vrše se pritisci na BiH).

Za razumijevanje neosmanskog doživljavanja Balkana nije najbitniji sam Balkan, već turska, odnosno neosmanistička percepcija Balkana. Neosmanistička percepcija Balkana čini ga značajnijim od Bliskog istoka i Kavkaza, i određuje središnje mjesto u neosmanističkoj samospoznaji savremenih Turaka, kao baštinika muslimanske Osmanske imperije. Ideja o Balkanu, osmanskoj Rumeliji, a ne o Anadoliji, kao uporištu turskog civilizacijskog identiteta, bliska je i kemalističkoj i islamističkoj političkoj i intelektualnoj eliti Turske. Kao nasljeđe osmanske Rumelije, Balkan je ključan za uobličavanje koncepcije, a i politike neosmanizma. Balkan ne predstavlja samo jedan od regiona koji su se nekada nalazili u sastavu Osmanskog carstva, već predstavlja zavičajni, jezgreni prostor formiranja neosmanističkog pogleda na sebe i na svijet. Balkan je prema turskom politikologu M. A. Kiličbaju ostavio duboke tragove u turskom etničkom, kulturnom i društvenom biću..i po njemu je zbog toga Bosna važna. Po njemu rat u Bosni i Hercegovini nije hrišćansko – muslimanski sukob, ni sudar civilizacija, na kraju i hrišćani Hrvati i Srbi su u međusobnom sukobu, već nastojanje da se Turska izbacila iz Evrope, da se protjera na Istok kome nikada nije pripadala i koji je za nju uvijek bio marginalan (Kilicbay, 1997).

Koliko god prihvatili ili ne prihvatili navedene ocjene turskog politikologa M. A. Kiličbaja, on kazuje neosmansko gledište o Balkanu. Suprotno gledište kazuje da Balkan karakteriše prije svega pravoslavno - vizantijska vertikalna (i pravoslavno – slovenska) i islamska (ali sa balkanskim i srpsko – balkanskim obilježjima). U tome smislu i islamski etnosi na Balkanu pripadaju balkanskom i srpsko –

balkanskom civilizacijskom krugu, slovensko – balkanskoj civilizaciji kojoj pripadaju i balkanski etnosi Bošnjaci, Pomaci, Muslimani. To se odnosi i na osmansko nasljeđe, zaostavštinu na Balkanu, koja je dio ukupne balkanske, srpsko – balkanske zaostavštine (nasljeđa), dio historijskog perioda Osmanskog carstva na Balkanu, a nikako samo turskog geokulturnog identiteta (most u Višegradu velikog vezira Mehmed paše Sokolovića porijeklom Srbina i drugi historijski spomenici). U tome smislu neophodna je geopolitička i geokulturna rekonstrukcija političkog, naučnog i kulturnog razmišljanja elite na Balkanu, u Srbiji i srpskim zemljama, i odgovarajućeg odnosa prema balkanskim muslimanima i njihovom slovenskom muslimanskom identitetu u budućnosti. To će predstavljati težak zadatak i proces sa neizvjesnim ishodom, ali je jedini putokaz koji balkanski prostor ne vodi u geopolitičku katastrofu. U svim budućim geopolitičkim prestrojavanjima Balkan treba da bude sopstveni pol geopolitičkog evroazijskog identiteta sa pravoslavno – vizantijskom (slovenskom) vertikalom u koji su uključeni i islamski etnosi na Balkanu, ne u turski neoosmanistički projekat. Samostalni Balkan, sa centrom u Beogradu, vezan za veliku Evroaziju koja obuhvata cijeli evroazijski kontinent.

Tokom historije između balkanskih naroda (Srba, Grka i ostalih..) i Turaka postojale su viševjekovne i višestruke veze, što ne bi trebalo dovoditi u pitanje. Oспорavanje realne civilizacijske povezanosti i kulturnog nasljeđa Osmanskog carstva pretvorilo bi se u neodrživu kontra – ideologiju. Takvi osporavatelji kritikuju bugarsku naučnicu M. Todorovu zbog njenih teza iznijetih u studiji *Imaginarni Balkan*, odnosno zamjera joj se što Balkan smatra pored vizantijskog i osmanskim nasljeđem. Oспорava joj se i osnovanost stava da se Osmansko carstvo ne može definisati kao kolonijalističko na način na koji su to bile Francuska ili Velika Britanija, i da u skladu s tim borba balkanskih naroda za oslobođenje od Turaka nije dekolonizacija. Iako M. Todorova ne dovodi u pitanje oslobodilački karakter i ishod borbe balkanskih naroda od Osmanlija. Ocjene M. Todorove pružaju uvjerljivu argumentaciju za uobličavanje adekvatnog i uravnoteženog odnosa prema komponenti osmanskog nasljeđa u kulturi Balkana, ali i prema neoosmanističkim političkim projekcijama obrazloženim putem ideologizovanja postojanja takvog nasljeđa (Todorova, 1999). S tim što ocjenama M. Todorove treba dodatni pristup u percepciji osmanskog nasljeđa na Balkanu. Ne može biti govora o „Balkanu kao osmanskom nasljeđu“ kao što sugerise izvjesni makedonski autor A. Vangeli, već samo o „osmanskom nasljeđu na Balkanu“ (ne turskom), kao dijelu ukupnog geokulturnog balkanskog

(srpskog) identiteta, čija je osnova pravoslavno – vizantijska vertikala i viši hijerarhijski nivo evroazijske (pravoslavne) civilizacije (Courrier, 2010). Ovdje se govori (kao i M. Todorova) o percepciji i idejnoj konstrukciji balkanske (srpske) istorije i kulture, a ne o rekonstrukciji kojoj neosmanisti antiistorijski teže političkim i svim drugim sredstvima.

Neosmanska politika na Balkanu sistematski se oslanja na balkanske muslimanske zajednice, u čijem jačanju sagledava sopstveno uspostavljanje uticaja u regionu Balkana, ali i šire. U odnosu na tu stožernu osu sve ostalo se instrumentalno postrojava i nema samostalnu vrijednost. U svojoj knjizi *Strategijska dubina A. Davutoglu* zaključuje da su dva tradicionalna oslonca osmansko – turske politike na Balkanu Bošnjaci i Albanci (Davutoglu, 2014). U geokulturnom i geopolitičkom pogledu budućnost Bošnjaka i Albanaca ima status ključa za Balkan, i po A. Davutogluu Turska se mora pobrinuti za budućnost ova dva naroda. To za Tursku predstavlja sredstvo uspostavljanja zone uticaja na Balkanu. Prvorazredan interes za Tursku predstavlja jaka Bosna (tako rečeno) i Albanija, kojima se priključuje Kosovo, i jedino tako se može suprotstaviti ruskom (ali i njemačkom) uticaju na balkanski region (Devlen, 2010). Prema A. Davutogluu balkanska geopolitička i geokulturna žila kucavica je svojevrsan luk koji ide od Bihaća, preko Srednje i Istočne Bosne, Sandžaka, Kosova, Albanije, Makedonije, Kirdžalija do Istočne Trakije. Namjera je da se ova linija poveže i što više osnaži. Za A. Davutoglua je prepuštanje gotovo cijele Istočne Bosne Srbima opasno, ne samo za ravnotežu u BiH, već i na cijelom Balkanu (Davutoglu, 2014).

Uprkos prisustva radikalnog islama vahabitskog i neosalafitskog tipa na prostoru Balkana, oni koji prate balkanski islam nemaju dileme u pogledu dominantnog uticaja turskog državnog i nedržavnog faktora na muslimanske zajednice na prostoru Balkana. Zapaža se da turska diplomatija svoju balkansku politiku određuje polazeći od konkretnih elemenata. Posredstvom Direktorata za vjerska pitanja turska država je razvila sopstvenu vjersku politiku na Balkanu, uspostavljajući tijesnu saradnju s lokalnim islamskim zajednicama, kojima pruža značajnu logističku, stručnu i kadrovsku pomoć, neposredno ili kroz svoju fondaciju (Diyanet Vakfi). Na taj način Turska želi da zadrži kontrolu i uticaj na balkanski islam i potisne miješanja iz drugih dijelova islamskog svijeta, konkretno saudijskog i iranskog.

I poslije odlaska S. Miloševića s vlasti Turska zadržava nepromijenjen selektivan odnos prema akterima političkih događanja na prostoru bivše jugoslovenske države. Nastavlja se ostvarivanje iste dugoročne neosmanističke strategije, s tim da se taktika prilagođava novoj

regionalnoj i međunarodnoj konjunkturi. Svojevremeno je turski predsjednik S. Demirel u Splitu posredovao između A. Izetbegovića i F. Tuđmana i doprinio da se uvežu bošnjačke i hrvatske ratne zastave, dok danas turski političari preduzimaju intenzivne i višestране akcije posredovanja između balkanskih lidera, radi „stabilnosti BiH“, „zajedničke evropske budućnosti“, s tim da se Turska jednako ne odnosi prema svim učesnicima u diplomatskom procesu, već preferira poziciju Bošnjaka (Tanasković, 2015).

U svojoj knjizi *Strategijska dubina* A. Davutoglu poučava, da u svim radnjama političko – diplomatskog djelovanja na Balkanu treba voditi računa o postojanju triju koncentričnih geopolitičkih krugova: unutrašnji, koji čine Kosovo (time prinudno i Srbija), Albanija i Makedonija, središnji, sačinjen od Grčke, Srbije, Bugarske, Turske i Bosne i Hercegovine, i spoljašnji, s potencijalnim, a u slučaju Hrvatske aktuelnim uticajem na prethodni, koji čine Hrvatska, Mađarska i Rumunija. Po A. Davutogluu Hrvatska je važna zbog BiH, Mađarska zbog Vojvodine. Od prioritetne je važnosti za Tursku da Albanija i čitav albanski nacionalni korpus što više ojača, dok je povećano prisustvo Grčke i Italije u ovoj ključnoj državi nepovoljno po turske regionalne interese. Albanija po A. Davutogluu predstavlja seizmograf balkanskih kretanja i Turska joj treba posvetiti posebnu pažnju. Pogoršanje makedonsko – albanskih odnosa može da otvori put jačanju grčkog, srpskog i bugarskog uticaja na ovu praktično podijeljenu državu (Makedoniju). Zbog toga Turska treba da radi na poboljšanju makedonsko – albanskih odnosa i da djelotvorno utiče na Albance da budu kadri očuvati integritet Makedonije. Što se tiče drugog geopolitičkog kruga, Turska treba da na svaki pokušaj uspostavljanja ugovorne saradnje između balkanskih država, pravovremeno reaguje inicijativom za sklapanje konstruktivnih protivugovora, da se balkanska ravnoteža ne uspostavi na štetu turskih regionalnih interesa. Suštinski je bitno, konstatuje A. Davutoglu, da se na tom planu onemogućiti bilo kakvo kretanje ka uspostavljanju srpsko – grčkog – bugarskog bloka (upravo to predstavlja balkansku integraciju, sa integrisanjem srpskih zemalja R. Srpske – BiH, Crne Gore, i Makedonije zajedno sa Srbijom, Rumunije, koja može moćno da parira turskim vojno – političkim interesima na Balkanu). Formiranje srpsko – grčkog – bugarskog bloka po A. Davutogluu dovodi do jačanja pritiska na unutrašnji (kosovsko – albanski – makedonski) stratejski prsten, koji je životno važan za Tursku. Postojanje srpsko – grčke osovine A. Davutoglu ne dovodi u pitanje, tako da on preporučuje što aktivnije preventivno djelovanje

prema Bugarskoj i njeno bilateralno i multilateralno vezivanje za Tursku (Davutoglu, 2014).

Na razmišljanje navodi činjenica da u svojoj spoljnopolitičkoj doktrini razrađenoj u knjizi *Strategijska dubina* A. Davutoglu ne formuliše osmišljeni nastup jedino prema dvjema balkanskim državama – Grčkoj i Srbiji. Očigledno da se stratezijski Srbija i Grčka podrazumijevaju kao faktori protiv kojih se, a ne sa kojima se vodi balkanska politika Turske, čak i kada se s njima saraduje. Grčka je članica EU i NATO, i odnosi i rješavanje pitanja s njom smješteni su u amortizacioni kontekst djelovanja ovih dviju organizacija, unutar kojih se drže pod kontrolom, naročito tokom posljednjih godina grčkih unutrašnjih teškoća.

U projekciji nove turske spoljne politike A. Davutoglua zasnovane na doktrini „strategijske dubine“, Srbija se kao partner bitan sam po sebi, središnja i ključna zemlja Balkana, uopšte ne pominje. To je u izrazitoj disproporciji koju joj Turska operativno posvećuje, svjesna da bez konstruktivnog učešća Beograda nemoguće je ostvariti ciljeve koje Ankara teži da ostvari na Balkanu. Oduvijek je to Turska ushvatila, racionalno uvažavala srpski faktor, i nastojala da i u vremenima otvorene suprotstavljenosti, s njim ne prekine sve kanale komunikacije. Turski diplomati su govorili, da ako se želi mir i stabilnost na Balkanu, do njih se ne može doći ako ih Srbija istinski ne želi. Isto tako, ako Turska želi da pravi probleme, teško da ih napravi bez Srbije. Iz tih razloga Srbija je ključna zemlja, i Turska to prepoznaje (Hamidi, Stanković, 2011). Postavlja se pitanje do koje je mjere Turska spremna da Srbiju (i R. Srpsku) i Srbe politički iskreno i bez zadnje namjere prihvati kao istinski ravnopravne partnere, s kojima treba voditi računa o realnim obostranim interesima, izgrađivati povjerenje i budućnost Balkana i koliko je to moguće Evrope. Potpuni zaokret transistorijski postavljene vertikale turskog odnosa prema Srbima i ostalim narodima Balkana teško je moguće, s obzirom na suštinu neoosmanističkog projekta, iako se ne može smatrati ni nemogućim. Ruski geopolitičar M. Kolerov smatra da od potvrđivanja Turske kao regionalne sile na Balkanu najmanje dobija Srbija i da je „mirotvorački kapital“ djelovanja na tragu neoosmanizma krajnje upitan. Njegovo je čvrsto uvjerenje da iza nove turske politike i uloge na Balkanu ne stoji neka velika sila, da se radi o samostalnoj odluci turske države i da će njena politika na balkanskom prostoru biti sve samostalnija (Kolerov, 2010).

Ekonomska dimenzija je u novu spoljnopolitičku (neoosmanističku) doktrinu strukturno ugrađena. Nije pretjerano reći da upravo ekonomska komponenta daje najviše ubjedljivosti i ugleda politici Ankare, čija

se neoosmanistička ideološka suština potiskuje u drugi plan, zarad materijalnih benefita koji se očekuju u ekonomskoj saradnji s državom koja je u usponu, i prema nekim pokazateljima sedamnaestoj ekonomskoj sili u svijetu. Ekonomska dimenzija je naročito naglašena u njenom nastupu na Balkanu, iz razloga što balkanske države još uvijek prolaze kroz tranzicijski period, pa im je svaka privredna podrška i investicije dobrodošli. Konkretno to važi kako za članice EU Bugarsku i Rumuniju, tako i države nastale raspadom Jugoslavije, a još više Albaniju. Zajednički projekti, investiranje, privatizacija privrednih grana od strategijskog značaja turskim kapitalom (željezara Nikšić, industrija celuloze i papira Natron Maglaj – Federacija BiH), saobraćajna infrastruktura prvenstveno na horizontalnim pravcima istok – zapad (što se poklapa sa srpskim interesima), odnosno komunikacijski pravci kojima bi se povezale teritorije nastanjene muslimanskim stanovništvom (Bugarska - južna Srbija – Makedonija – Albanija – Kosovo – Sandžak – BiH), strateški su sektori za koje je Turska zainteresovana u njenom privrednom prisustvu na Balkanu. Privredno prisustvo Turske na Balkanu najizraženije je u trgovinskoj sferi, gdje dominira izvoz robe široke potrošnje, maloj privredi, dok su veliki projekti u začetku (trasa auto puta – dijelovi Beograd – Banjaluka).

U neoosmanizmu budućeg Balkana „u nastajanju“, koji ima sveobuhvatni civilizacijski, a nikako samo politički karakter, organski je ugrađena kulturna komponenta. Na geokulturnoj komponenti neoosmanizma se istrajava i praktično radi. Po raznim osnovama u Turskoj se školuju pripadnici muslimanskih zajednica s Balkana, dok je znatan broj turskih državljana balkanskog porijekla angažovan na različitim stručnim i intelektualnim poslovima vezanim za Balkan. Promišljeno se i dugoročno stvara kadrovska baza za reafirmisanje osmansko – orijentalnog nasljeđa (pravilnije srpsko – balkanskog nasljeđa iz osmanskog perioda) u savremenom geokulturnom identitetu Balkana. Na obnovi i zaštiti spomenika iz osmanskog perioda se sistematski radi, a na djelu je radikalna revizija pretežno negativnih historijskih (prema neoosmanistima neistoričnih) predstava o Osmanlijama kod nemuslimanskih naroda Balkana.² Uspostavljanje zajedničke balkanske istorije i kulture, čija je okosnica modernizovani hibridni model osmanskog sinkretizma, s dubinskom islamskom matricom, predstavlja geokulturnu težnju neoosmanskog projekta. Zajednička balkanska istorija i kultura u budućnosti može da se gradi samo na

2 Politika, 27. 9. 2011.

temeljima modernizovanog modela pravoslavno – vizantijske vertikale (s islamskim nasljeđem iz osmanskog perioda kao izvorno balkanskim i srpsko – balkanskim), bez ukljućivanja turskog neosmanizma u vizije i modele geokulturnog identiteta savremenog Balkana.

ZAKLJUĆAK

Između unutrašnjih parametara jednog društva, regionalnih područja s kojima je ono u interakciji i opšte međunarodne konjunktуре, postoji direktan odnos zavisnosti u obliku prožimajućih krugova. U statičnim periodima granice koje ukazuju na pravne podjele između ovih krugova više su određivaćke, dok u dinamićnim periodima poćinju da ih određuju drugi faktori i, sve dok se ne formira novi znaćenjski okvir, doživljavaju neizbježno rastezanje.

Strategijski pristup nastaje na polju ukrštanja analize istorijske dubine, koja mođe da uspostavi vezu prošlost - konjunktura – budućnost i analize geografske dubine koja mođe da uspostavi zdravu povezanost između unutrašnjih, regionalnih i međunarodnih parametara.

Balkan - Srbija, srpske zemlje posjeduju dubinsku infrastrukturu, koja je sa stanovišta stabilnih datosti, poput istorije, geografskog polođaaja, stanovništva i kulture, u stanju da kapacitet moći pretvori u realnu moć. Ova situacija, koja u strategijskom smislu donosi velike prednosti, u isto vrijeme sadrži i ozbiljne rizike.

Analizom terena na kome je, u smislu geografske dubine, Balkan - Srbija i srpske zemlje smješten, razvijene su definicije bliske kopnene, bliske morske i bliske kontinentalne sfere, i u relevantnim poglavlјima razmatrana unutrašnja struktura ovih sfera, njihova pozicija unutar međunarodnog sistema, sa stanovišta njihovog znaćaja u strategijskom pozicioniranju Balkana - Srbije i srpskih zemalja. Ova analiza ima u vidu postojećе granice Srbije i srpskih zemalja (Srbija, R. Srpska – Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Makedonija), i formira temelj za nova tumaćenja, razumijevanja i objašnjenja u procesu integrisanja srpsko – balkanskih prostora, jezgru formiranja Balkanske konfederacije (prvenstveno zemalja kvadrilaterale – Srbija i srpske zemlje, Grćka, Bugarska, Rumunija), a zatim Mađarska, ostale zemlje bivše Jugoslavije i Albanija.

Osnovno pitanje danas za Balkan - Srbiju i srpske zemlje tiće se mogućnosti ukljućenja strategijskog mentaliteta, koji će uz strategijsko planiranje i politićku volju – efikasno koristiti stabilne istorijske i geografske datosti, koji će istaći ujediniteljski i obnoviteljski karakter

faktora kulture, koji će pokrenuti dinamični demografski elemenat i koji će, polazeći od ovih stabilnih parametara, na maksimalni nivo podignuti ekonomski, vojni i tehnološki kapacitet. Kriza na nivou strategijskog mentaliteta, strategijskog planiranja i političke volje smanjuju prednosti koje bi mogle obezbijediti stabilne i potencijalne datosti, čime se povećavaju faktori strategijskog rizika.

Neka od društava koja su primorana da se suoče s krizama različitog karaktera i različitog nivoa, a koja su neizbježni dio dinamičnog procesa, zatvaraju se u sebe, dok neka u strategijskim otvaranjima pokušavaju da ih prevaziđu. Kod društava koja se nalaze u centru evroazijskog kontinenta ili u oblastima ukrštanja geostrategijskih sfera, ili koja unutar vlastite paradigme održavaju multikulturalnu strukturu (Balkan - Srbija i srpske zemlje), njihovo zatvaranje u sebe kao reakcija na spoljne faktore nemoguće je, ili ako je i kratkoročno moguće, ne predstavlja rješenje. Društva koja se u ovim uslovima zatvaraju u sebe postepeno propadaju, uz spoljne faktore ili krizne suprotnosti koje dovode do unutrašnjeg rascjepa.

Balkan - Srbija i srpske zemlje se nalaze među grupom zemalja koje elemente krize mogu da pretvore u elemente moći ne zatvaranjem u sebe, nego otvaranjem prema spolja, uz novo samopouzdanje i samopotvrđivanje. Zatvaranje Balkana - Srbije i srpskih zemalja koje se nalaze na centralnoj liniji jedne od najvažnijih strategijskih zona na svijetu, u pravcu istok – zapad i sjever – jug, nemoguće je s geografskog stanovišta. Istorijsko nasljeđe koje odvaja Balkan - Srbiju i srpske zemlje od običnih nacionalnih država nastalih u konjunktornim uslovima kraja 20. vijeka onemogućava njihovo zatvaranje u sebe.

Utvrđivanjem distinktivne karakteristike u istorijskom nasljeđu može se razviti okvir tumačenja, razumijevanja i objašnjenja, zašto se Balkan - Srbija i srpske zemlje nalaze u sveobuhvatnoj dinamičkoj strategijskoj sredini. Glavna karakteristika Balkana – Srbije i srpskih zemalja može da se prikaže u vezi sa istorijskom centralnom pozicijom koja se direktno tiče bliske kopnene i morske sfere. Glavni element istorijske centralne pozicije predstavlja to što Balkan – Srbija i srpske zemlje su osnovane na nasljeđu SFRJ – svojevrstne imperijske konstrukcije, ali i nasljeđu srednjovjekovne carske Srbije D. Silnog, Romejskog carstva – Vizantije i Osmanskog carstva, i koja u svom sklopu objedinjava mnoge geopolitičke, geoeкономске i geokulturne dijelove. Geopolitičko, geoeкономско i geokulturno rasparčavanje koje se dešavalo tokom podjele velike jugoslovenske jedinice na male dijelove, suočilo je zemlje koje su se nalazile na centralnoj poziciji tako velikih političkih struktura (Srbija i

srpske zemlje) sa istorijskom odgovornošću i poljem suočavanja. Mnoge zemlje koje su tokom istorije posjedovale imperijalnu strukturu i koje su bile svjedoci raspada ovih struktura prošli su kroz slične krize i, uz sebi svojstvene sinteze, počeli da iz ovih kriza izvlače nove političke jedinice koje se mogu uskladiti s novonastalim međunarodnim uslovima.

U ovakvoj konstelaciji snaga teško je da izazov koji su stvorili ovo suočavanje i preispitavanje Balkan – Srbija i srpske zemlje prevaziđu zatvaranjem u sebe. S geografskim položajem otvorenim za spoljne uticaje u ovakvim dinamičnim konjunkturama, povećava se rizik da se zemlja koja se zatvara u sebe i koja konstantno raspravlja o elementima unutrašnje prijetnje i rizika suoči s raspadom. Suprotno tome, zemlje koje na sopstvenom istorijskom iskustvu uspiju da uspostave sopstveni strategijski mentalitet, da stvore sredstva za to, i da ovaj strategijski mentalitet primijene uz svrsishodan metod, neće samo prevazići sopstvene unutrašnje suprotnosti nego će realizovati i značajna strategijska i kulturna otvaranja.

Ako postaje neizbježno da se Balkan – Srbija i srpske zemlje otvore počevši od svoje najbliže sfere, pitanje je kojom metodom i institucijama može ostvariti to otvaranje. Novo definisanje srpsko – balkanske dubine pomoću bliskih kopnenih, morskih i kontinentalnih veza, sveobuhvatna procjena geokulturnih, geopolitičkih i geoeкономskih dimenzija ove dubine kao spoljnopolitičkih parametara, uključenje strategijskih sredstava unutar uravnotežene i koordinisane cjeline i, u poljima primjene, opredjeljenje za spoljnu politiku s dobrom pripremom, koja počiva na racionalnoj i dugoročnoj perspektivi – ovo će omogućiti da se u povoljnijim uslovima uđe u stabilnije međunarodne odnose, koji će stvoriti nove ravnoteže. Iako je hladni rat faktički završen, još nisu postignuti konačni aranžmani i sporazumi koji će odrediti međunarodne ravnoteže i pravo u periodu nakon hladnog rata. Sklopljena su primirja koja su okončala hladni rat (postjugoslovenski sukobi), ali nije uspostavljen novi svjetski poredak širokih razmjera (i srpsko - balkansko integrisanje), s konačnim konfiguracijama koje odražavaju nove ravnoteže moći. To što je u mnogim (i balkanskim) kriznim područjima poput Bosne i Hercegovine, Kosova i Metohije, Crne Gore (povratak u orbitu srpskih zemalja), pitanja Makedonije – integrisanje sa srpsko – balkanskim faktorom, izabran put zamrzavanja krize, a ne konačnog rješenja, u suštini proističe iz toga što glavni parametri novog poretka nisu određeni. Pri tome zemlje koje ovaj dinamični prelazni period pun neizvjesnosti uspiju da sagledaju strategijski dosljedno i fleksibilno, ulaze u novi poredak koji treba da se uspostavi uz veću prednost.

Strategijska obnova o kojoj se govori, zahtijeva novi okvir strategijskog objašnjenja i novi stav na koji se taj okvir oslanja. Polazna tačka u ovom procesu objašnjenja predstavlja ponovna izgradnja društvene psihologije samopouzdanja. Društva koja uspiju da održe samopouzdanje oformiče jezgro novih centara moći. Suprotno tome, ona koja izgube samopouzdanje i prihvate da budu periferni elementi drugih društava, suočice se sa strategijskim krahom i životnom opasnošću.

Ponovno formiranje strategijskog mentaliteta predstavlja neophodni uslov za obnovu ovog psihološkog samopouzdanja, tako da bude u skladu s novim uslovima. Kao što je više puta u prethodnim pasusima rečeno, položaj društava u međunarodnim odnosima diže se na stubovima istorije i geografskog položaja, koji predstavljaju vremensku i prostornu konstantu. Proističe da društva koja ne pokažu snagu da iznova protumače svoju istoriju i geografski položaj, neće moći (nemaju snagu) da naprave prodor, niti sposobnosti da se prilagode novim uslovima.

U geografskom smislu neka društva imaju poziciju mosta, imaju sveobuhvatni pogled na svijet. Govori se o društvima koja se kreću prelaznim istorijskim periodima i u periodima uspona i padova konstantno mijenjaju definiciju centralnog nacionalnog prostora, odnosno biraju da se sliju s drugim elementima koji žive na tom prostoru. Za srpsko – balkanskog carskog monarha Dušana Silnog u univerzalnom pogledu na svijet ne postoji centralna geografija (i za SFRJ i Srbiju u određenim periodima njihove istorije), nego geografija vidika gdje će moći zajedno da se živi sa svakim narodom (evroazijsko imperijalno poimanje prostora i istorije). Proizlazi da je osnovno strategijsko usmjerenje koje će podržati obnovu ovog strategijskog mentaliteta integracija geokulturnog i geostrategijskog karaktera, koje će zauzeti mjesto kategoričnih podjela.

U međunarodnom ekonomskopolitičkom strukturisanju Balkan – Srbija i srpske zemlje nalaze se na prelaznoj liniji između sjevera i juga, a u međunarodnoj geokulturnoj konfiguraciji između istoka i zapada, shodno tome treba da razviju strategiju koja će spriječiti da ovaj položaj dovede do novih geoekonomskih, geopolitičkih i geokulturnih rasparčavanja. Položaj Balkana – Srbije i srpskih zemalja o kojem se govori, treba da se vidi kao sredstvo geopolitičke, geoekonomske i geokulturne integracije koja povećava njihovu regionalnu i globalnu ulogu.

Kada je svijet (Zapad) u periodu intenzivne civilizacijske krize, kada čovječanstvo nastoji da ponovo uspostavi sve istine i, u tom smislu, da ponovo otkrije sve istorijske kulturne naslage, činjenica da prostori mostovi poput Balkana – Srbije i srpskih zemalja sadrže različita civilizacijska nasljeđa (srpsko – balkansko, vizantijsko – slovensko,

osmansko) postaju ozbiljan izvor za novo civilizacijsko otvaranje. Naše specifične karakteristike su ono što će nas odvojiti od ostalih društava i, uz poseban položaj postaviti na istorijsku scenu.

Proizvod istorijskog procesa sa središtem u Evropi je modernost, dok globalizacija neizbježno nosi elemente koji će u tok istorije ponovo uključiti sve potencijale čovječanstva, na čelu sa Azijom. Činjenica da je u mnogim zemljama Zapada islam postao druga velika religija, da je počeo uspon klasičnih vrijednosti indijske i kineske civilizacije, zahtijeva novu civilizacijsku sintezu i otvaranje, ne samo civilizacijski sukob kao što je u tezama S. Hantingtona. U cjelokupnom procesu, u kome se ističu društva čija istorijska akumulacija stvara temelj za ovakvo otvaranje, Balkan – Srbija i srpske zemlje suočeni su s odgovornošću da uspostave novu i smislenu cjelinu između sopstvene istorijske i strategijske dubine i da ovu cjelinu (projekat) pokrenu u geografskoj dubini. Ukoliko Balkan – Srbija i srpske zemlje uspiju ovo da učine, stiču položaj integrisane centralne države koja realizuje geopolitičku, geokulturnu i geoekonomsku integraciju.

BALKANS - TURKISH FOREIGN POLICY (NEO-OTTOMANISM) - SERBIAN ANSWERS

Zdravko Todorović PhD

Abstract: The paper discusses the properties of Turkish foreign policy, ie the neo-Ottoman concept, whose theoretical and programmatic form and current foreign policy application are linked to the name of the university professor and former Minister of Foreign Affairs A. Davutoglu. The key concept of neo-Ottoman theory is “strategic depth”, which includes components of historical and geographical depth. According to A. Davutoglu Turkey has the potential of “strategic depth”, ie historical and geographical depth as the successor of the Ottoman Empire and is the central country of the Eurasian geopolitical space. He recommends, breaking with Kemalism, a balanced approach to all regional and global actors, emphasizing that the economic dimension should be built into that foreign policy approach. The formula of the future Turkish size according to A. Davutoglu represents neo-Ottomanism + Pan-Turkism + Islam = Greater Turkey. The orientation of neo-Ottomanism is predominantly towards the Middle East, but also the Balkans, Turkism towards Central Asia, while Islam is directed towards the entire Muslim world, including its diaspora in the West. The author of “Strategic Depths” considers it unnatural to deviate from the authorities’ Islamic and Ottoman past and emphasizes that in the best interest of Turkey, such a philosophy and practice should be revised.

Serbian answers, ie the alternative, is an attempt to turn the potentials of one’s own dynamism into a parameter of power on the board of international dynamism, ie to consider every moment as a great value that has the potential to shape the future, ie to try to use every dynamic element in the right way. which society carries within itself. Serbian answers can turn the element of crisis into elements of power not by self-closure, but by geopolitical thinking with new self-confidence and self-affirmation in the direction

of national and Balkan integration as a possible response to neo-Ottomanism, ie new perceptions and ideological construction of Balkan (Serbian) history and culture. the Orthodox-Byzantine vertical and the Ottoman heritage a part of that Balkan-Serbian cultural-civilizational identity.

Keywords: Balkans, neo-Ottomanism, “strategic depth”, Turkey, power, geopolitics

LITERATURA

1. Askeroglu A., (1999). The Bosnia – Herzegovina question in the turkish foreign Policy: 1992 – 1995, Has it been successful?, *Journal of Qafqaz University*, Baku.
2. Cem I., (2000). Turkey in the New Century. *Rustem*. Mersin.
3. Constantinides, S., (1996). Turkey: The emergence of a new foreign policy – the neo-ottoman model. *Journal of Political and Military Sociology* 1.
4. Davutoglu A., (2014). *Strategijska dubina: međunarodni položaj Turske*. Beograd: JP Službeni glasnik.
5. Devlen B., (2010). Balkanlar ve Turk Dis Politikasi, Balkan Strateji, *Encyclopedia of Political Theory*, Department of Political Science, University of Copenhagen, Copenhagen.
6. Fuller G, Lesser I. O., (1995). A Sense of Siege: the Geopolitics of Islam and the West, Boulder: Westview Press, New York
7. Vdovičenko D. I., (1962), *Nacionalьная byržyazuya Týrcuu*, Moskva.
8. Gul E., (2011). Evren, Ataturk Cumhuriyetine Son Verdi, *Cumhuriyet*, Istanbul.
9. Hamidi, L.- Stanković, A., (2011). Ankara u šopingu po Balkanu. *Politika*. Beograd.
10. Kilicbay, M. A., (1997). *Biz Zaten Avrupalıyız*, Istanbul.
11. Kolerov M., (2010). Турция на Балканax – по следам Османской Империи. *УА REX*, Moskva.
12. Kondakčjan R. P., (1983), *Турция: внутренняя политика и ислам*, Jerevan.
13. Lalić V., (1997). *Turska bez Ataturka*. Beograd: IP Filip Višnjić.
14. Marković M., (2009). Spoljna politika Turske na početku 21. veka, *Međunarodna politika*. br. 1136, IMPP. Beograd.
15. Madžit A., (2018). *Nedžmetin Erbakan, život, djelo, ideja*. Sarajevo: Balkanski centar za analizu i studije – BALANS.
16. Ozdag, U., (2011). İkinci Tek Parti Donemi, Ankara: Kripto Kitaplar.
17. *Politika*, 27. 9. 2011.
18. Turkes M., (1997), Türkiye – Avrupa İlişkilerinde Balkan Faktörü ve Yeni Eğilimler, Türkiye ve Avrupa, TASAM, Istanbul.
19. Tanasković D., (2015). Veliki povratak Turske?. Beograd: JP Službeni glasnik.
20. Ulutas U., (2010). Turkish Foreign Policy in 2009: A Year of Pro-activity, Insight Turk, Ankara.
21. Zarcone T., (2004). La Turquie moderne et l’islam, *FLAMMARION*, Pariz.